

**JOSEP M. PONS I GURI HISTORIADOR DE L'ART,
EN EL TERCER CENTENARI DEL RETAULE DE L'ALTAR MAJOR**

Advocat, jurista, historiador, arxiver, són diverses les facetes en què Josep M. Pons i Guri va excel·lir al llarg de la seva dilatada vida. Tot i exercir de professional del dret durant cinquanta anys, la seva formació i vocació d'historiador el van portar a esmerçar temps i a tenir una cura especial a posar a l'abast, interpretar i relacionar les fonts d'informació que ens permeten adquirir coneixement del passat. Per al Pons i Guri historiador, recerca i investigació eren indistingibles d'una voluntat tàcita de fer pedagogia amb l'edició de fonts inèdites. Per això, com a historiador de l'art, corresponent de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi (1972), no va cercar mai teoritzar sobre l'expressió i l'evolució d'idees, d'emocions o d'una visió del món a través de les formes artístiques, sinó que se centrà a comunicar les circumstàncies històriques de creació d'art, en un context determinat, per mitjà dels documents d'arxiu.

La major part dels seus treballs troben en Arenys de Mar, i particularment en l'església parroquial de Santa Maria, l'espai d'on anar destriant els temes, portat per un interès inicial per a reivindicar, en una acció no exempta de lamentació, el patrimoni artístic religiós devastat l'estiu de 1936. Tot just acabada la guerra, reflexionava sobre el que s'havia "perdut" a Arenys de Mar a causa de la ferocitat desfermada en contra de l'Església. I refeia la història dels segles de més activitat artística tant a Sant Martí com a Santa Maria d'Arenys —els segles XVI i XVII—, quan es bastien ambdues esglésies parroquials i s'enjoïaven les capelles i els altars amb obres d'artistes locals que gaudien de prestigi i projecció. D'aquesta manera, feia més evident allò que havia desaparegut, bé que no pas sempre a causa d'una acció violenta, sinó que, en ocasions, els motius havien estat

encàrrecs nous que substituïen els vells projectes i les seves realitzacions.

Pons i Guri es va fixar de forma singular en el retaule del Roser, en el de la Mercè, en el de sant Roc, en la capella del Santíssim, en l'orfebreria, en els objectes de culte al patró sant Zenon... Temes als quals retornava, sia per haver trobat documents desconeguts fins aleshores, que aportaven informació rellevant, sia perquè tenia l'oportunitat de lliurar-ho novament a la impremta. El major nombre dels seus treballs d'història de l'art van trobar la difusió a través de publicacions periòdiques locals o bé per mitjà d'edicions particulars de curta tirada i només uns quants van arribar, refets i ampliat, a un públic més nombrós o a revistes especialitzades.

En dos estudis específics (1944 i 1968) i en dos d'altres més genèrics i divulgatius (1955 i 1967), Pons i Guri va fer aportació dels documents fonamentals per a conèixer la dimensió històrica del retaule de l'altar major de Santa Maria d'Arenys i els models iconogràfics que van servir d'inspiració a Pau Costa per a obrar-lo.

La recerca als arxius li va permetre identificar un primer projecte de retaule, encarregat a l'arenyenc Antoni Joan Riera, del qual només se'n va construir el basament entre 1636 i 1642, i que encara podem admirar. Un nou projecte, contractat amb l'escultor i arquitecte Francesc Santacruz el 1682, va quedar paralitzat el 1686 sense haver-se'n aclarit les causes, coincidint amb la consagració del temple. I, finalment, el projecte de l'escultor vigatà Pau Costa, acordat entre aquestes mateixes parets el 19 d'agost de 1706, que va fer desmuntar l'obra inacabada de Santacruz. En aquella darrera ocasió, les parts acordaven tenir enllestit el retaule abans del 28 de setembre de 1714, pel preu de 600 dobles d'or, seguint la traça proposada per l'artista.

Així mateix, la documentació exhumada per Pons i Guri dóna idea de la vitalitat amb què aleshores es van seguir els treballs, ja que es va contractar la policromia i el daurat del retaule el 3 de juliol de 1711. Concertat amb el mestre daurador de Barcelona Erasme Vinyals, es fixava la data límit del 24 de juliol de 1716 per a tenir la feina ben acabada, pel preu de 450 dobles d'or. L'anotació feta pels dauradors al cossi de l'escena de la Nativitat de Maria, dóna garantia que al 1712 tot s'havia ultimat.

Si aquestes informacions van ser fruit de la recerca documental, la casualitat, no pas sense tenacitat, va portar Pons i Guri a identificar uns gravats de l'artista italià Carlo Maratta, contemporani de Costa, com a models que li van servir per a representar les escenes de la Nativitat de Maria, la Visitació i l'Assumpta. La recuperació, identificació i restauració "d'unes rajoles del segle XVII escampades en un terrat" l'any 1956, que com si fossin les peces d'un trencaclosques va recompondre i donaren com a resultat la imatge de la Visitació, el van posar sobre una pista que, amb el pas dels anys, va permetre-li resoldre l'enigma.

Josep M. Pons i Guri és l'autor, també, d'un opuscle sobre l'església parroquial, editat inicialment l'any 1981, el text original del qual ha estat publicat en diversos idiomes, on sintetitza les seves aportacions.

Text: Hug Palou i Miquel